

REFERENCES

Dosvid Vasyliia Sukhomlynskoho u osvithno-vykhovniy praktytsi zakladiv osvity Rivnenshchyny: posibnyk [Vasyl Sukhomlynsky's in the educational practice experience of educational institutions of Rivne region]. (2019) / za zah. red H. P. Pustovita. Rivne: ROIPPO. 96 s. [in Ukrainian].

Pedahohichna spadshchyna Vasyliia Sukhomlynskoho v suchasnomu osvithnomu prostori [Vasyl Sukhomlynsky's pedagogical heritage in the modern educational space]: posibnyk. (2019) / za zah. red. A. L. Chernii. Rivne: Volynski oberehy. 280 s. [in Ukrainian].

Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly «Nova ukrainska shkola» [Conceptual principles of secondary school reform «New Ukrainian School»]. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 10.09.2021). [in Ukrainian].

Maslov, V. I. (2007). Naukovi osnovy ta funktsii protsesu upravlinnia zahalnoosvitnimy navchalnymy zakladamy [Scientific bases and functions of the process of management in general educational institutions]: navchalnyi posibnyk. Ternopil: Aston. 150 s. [in Ukrainian].

Shkola maibutnoho yak innovatsiinyi navchalnyi zaklad [School of the future as an innovative educational institution]: naukovo-metodychnyi posibnyk. (2016). 2-e vyd., dopov. i pererob. / za zah. red. V. M. Madzihona. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek. 208 s. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. (2018). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] / ukl. O. Sukhomlynska. Kharkiv: Akta. 540 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 02.11.2021 р.

УДК 37.018.265:37.934-053

DOI: 10.37026/2520-6427-2021-108-4-134-140

Ольга КІЯН,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач сектору експериментальної педагогіки
відділу інноваційної діяльності
та дослідно-експериментальної роботи
ДНУ «Інститут модернізації
змісту освіти» НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0482-8898
e-mail: kijnolga7@ukr.net*

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА СТАВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті в контексті практичних аспектів виховання розкривається проблема формування ціннісних орієнтацій та ставлень особистості, що залишається однією із найактуальніших у педагогічній науці та шкільній практиці та є проблемою не лише освітянської галузі, а стосується всього суспільства. Ціннісна орієнтація сучасного виховного процесу вимагає вдумливого ставлення як до ідей, накопичених світовою і вітчизняною психолого-педагогічною наукою, так і до тих системних уявлень про становлення особистості, які здобуваються сьогоденними експериментальними пошуками. У статті проаналізовано проблеми формування ціннісних орієнтацій особистості,

акцентовано увагу на ідеях експериментальних закладів освіти та представлено результати теоретичних та практичних досліджень процесу становлення ціннісних орієнтацій особистості. У процесі виховання проблема формування загальнолюдських моральних цінностей залишається однією із найактуальніших у педагогічній науці та шкільній практиці. Практично у всіх законодавчих та нормативних документах саме виховання моральності визначається головним завданням освітнього процесу.

Ключові слова: виховання, цінності, ціннісне ставлення, особистість, ціннісні орієнтації, педагогічна система, орієнтир життя, соціальна взаємодія.

Olga KIJAN,

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Sector of Experimental Pedagogy,
Department of Innovation Activity and Experimental
Work,
State Scientific Institution
«Institute of Education Content Modernization»,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0482-8898
e-mail: kijnolga7@ukr.net*

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION VALUE ORIENTATIONS FORMATION AND ATTITUDES OF THE INDIVIDUAL

Abstract. *In the context of practical aspects, the article reveals the problem of formation of value orientations and attitudes of the personality, which remains one of the most relevant in pedagogical science and school practice. Whereas, the issue of education is not only a problem of the education sector, but concerns the whole society. The value orientation of the modern educational process requires a thoughtful attitude to the ideas accumulated by the world and domestic psychological and pedagogical science, as well as to those systemic ideas about the formation of personality, which are obtained by today's experimental research, analyzed current problems of formation of value orientations of the person and emphasized on ideas of experimental educational institutions.*

It has been presented results of theoretical and practical researches of the process of formation of value orientations of the personality. In the process of education, the problem of formation of universal human moral values remains one of the most relevant in pedagogical science and school practice. In almost all legislative and regulatory documents, the education of morality is defined as the main task of the educational process.

The modern educational system requires a complex approach to their solution and development of the socio-pedagogical paradigm of education on values. The basis of the new paradigm, and therefore the basis of education are the child's personality, recognition of its highest value, the teacher's orientation on humane, democratic principles of joint life with the child.

The successful achievement of organizational and pedagogical conditions for the development of a growing personality that is based on universal human and national values, in general secondary education will depend on the development and implementation of a model, system of formation of competence education of students, relevant educational and methodological materials used in the educational process of educational institutions.

Key words: *education, values, value attitude, personality, value orientations, pedagogical system, life orientations, social interaction.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується інтенсивними пошуками нового в теорії та практиці виховання. Це пояснюється тим, що система загальної середньої освіти вже не відповідає вимогам сьогодення в умовах становлення постіндустріальної цивілізації та не спроможна усунути протиріччя між орієнтацією на засвоєння значного обсягу знань і стрімко діючим потоком нової інформації, тотальною уніфікацією та стандартизацією освітнього процесу і гуманізацією всієї системи освіти.

На сучасному етапі необхідно дати учневі запас знань та навчити його постійно поповнювати та використовувати цей запас у власній життєдіяльності. Однак цього недостатньо, адже слід обов'язково прищепити певні цінності, завдяки яким особистість

зможе будувати власне життя з найбільшою користю для себе, не завдаючи шкоди оточуючим. На сучасному етапі багато уваги приділяється пошуку нової моральної стратегії у суспільних, державних структурах та родині, але цінності свого значення набувають лише тоді, коли стають надбанням більшості, проникають у свідомість і почуття.

Нова парадигма виховання полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, орієнтує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проєктування цілісного виховного простору. Превентивними заходами у роботі з дітьми є: приділення особливої уваги формуванню ідентичності основ духовності особистості, культури мислення і культури поведінки, профілактиці шкідливих звичок, а також ризикованої, девіантної і кримінальної поведінки, жорстокості і насилля в учнівському середовищі, різних видів залежностей.

Пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формування в учнів системи загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Основою освіти має бути виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни.

В означеному контексті актуалізується діяльність закладу загальної середньої освіти, який володіє вагомим потенціалом щодо формування у дитини базових цінностей, мотивації соціально схвалюваної поведінки, сприяння засвоєнню моральних норм і соціальних відносин. Однак, здійснюючи таку діяльність, заклад освіти має враховувати особливості виховного впливу інших середовищ, насамперед родини, сприяючи становленню ефективних партнерських взаємин із батьками, створюючи в такий спосіб оптимальний для виховання дитини цілісний виховний простір.

Розвиток особистості учня в освітньому середовищі відповідно до нормативних документів здійснюється шляхом організації освітнього процесу закладу загальної середньої освіти. Як слушно зазначав А. Макаренко, «людина не виховується частинами, тому кожна складова виховання, виконуючи свою особливу роль, слугує водночас досягненню єдиної мети та реалізується у поєднанні з іншими складовими» (Бех, 2016, с.123).

Основною метою діяльності сучасного закладу освіти є створення умов для розвитку доступної та якісної системи освіти відповідно до вимог суспільства, запитів особистості та потреб держави, чітке визначення концептуальних підходів до вирішення основних проблем педагогіки щодо становлення особистості в контексті Концепції Нової української школи.

Основними принципами цього підходу є: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах та стосунках, «діалог – взаємодія –

взаємоповага», розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків).

Одним із важливих напрямів діяльності закладу освіти як організуючого центру виховання є об'єднання зусиль школи, сім'ї та соціуму.

Час змінює усталені традиції та звички, погляди на життя, висуває нові вимоги до світоглядного розвитку особистості, формує її пріоритети та цінності. Упродовж усієї історії люди мріяли про гідне і щасливе життя, засноване на ідеалах добра і справедливості, чесності та вірності, людяності і товариської допомоги. Серед розмаїття цінностей, що виробило людство за період свого існування, дослідники виділяють найбільш загальні, базові цінності суспільства, що формуються державою, закладом освіти, соціумом, зважаючи на цілі і завдання, що стоять перед суспільством у певний історичний період і відображають фундаментальні потреби, котрі змінюються у часі й просторі.

Історично склалися так, що час становлення незалежної України є багатим на політичні події, які мали визначальний вплив на аксіологічну орієнтацію вітчизняного соціокультурного простору, розвиток і ціннісну спрямованість сучасної школи.

Майбутнє України безпосередньо залежить від тих цілей і цінностей, якими сьогодні керується освітня стратегія держави. Формування нових освітніх напрямів розвитку закладу освіти повинно здійснюватися на основі аксіологічності освітніх потреб, з урахуванням соціокультурної ситуації. У зв'язку з цим формування ціннісних орієнтирів і ставлень особистості учня є невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу.

Щоб вирішити одну з основних проблем світу – виховання в учнівській молоді важливих базових цінностей – необхідно своєчасно корегувати підходи до формування моральності, ціннісних орієнтацій особистості, розвивати в ній потребу керуватися ціннісними орієнтирами в реальному житті, на що й має бути спрямований педагогічний процес у сучасних закладах освіти. Без усвідомленої життєвої позиції особистості учня не можна сподіватися на подолання духовної кризи в суспільстві. Зважаючи на це, перед сучасною педагогікою стоїть важливе завдання – виховати людину, здатну до побудови власної життєдіяльності, й громадянина своєї країни, для якої пріоритетом є формування вільної особистості, здатної до міжособистісної взаємодії на гуманістичних засадах.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Важливим внеском в українську педагогіку є аналіз аксіологічних засад вітчизняної освіти. Аналіз опрацьованого матеріалу дозволив стверджувати, що однією із провідних тенденцій розвитку освітньої ситуації сьогодення стає перехід до ціннісної парадигми освітньої галузі, що відображено у працях таких педагогів-класиків, як А. Макаренко, С. Русова, К. Ушинський. Проблема формування ціннісних орієнтацій в освітньому процесі широко досліджувалася і розроблялася класиками педагогіки, зокрема основоположні ідеї теорії цінностей відображені у працях І. Бека, В. Василенко, О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Момова, А. Титаренка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, А. Ядова та інших).

Актуальність означеного напрямку визначено і в Законі України «Про освіту», де мету освіти окреслено як усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Власне, ідея Нової української школи передбачає серед засадничих стовпів освіти майбутнього, а значить і України майбутнього, саме виховання, що ґрунтується на цінностях.

Аналіз наукових джерел та нормативних документів доводить, що посилюється інтерес до проблематики філософії виховання особистості. Відомо, що філософія виховання насамперед відповідає на запитання про те, якою має бути особистість, якими рисами вона повинна володіти, в якому напрямі необхідно здійснювати її становлення. Філософія виховання також окреслює проблему ставлення людини до світу, природи, суспільства, різноманітних людських спільнот, інших людей та власної особистості. Науковці не лише досліджували еволюцію ціннісних ідей у вітчизняній педагогічній теорії, але й на основі історичного досвіду намагалися обґрунтувати систему цінностей сучасного українського виховання.

Мета статті полягає в аналізі впливу етичної кризи у сприйманні цінностей на становлення сучасної особистості та виховання базових загальнолюдських цінностей, соціальних цінностей суспільства і малих груп, соціально-значущих якостей особистості, її компетентності й готовності до вияву активної життєвої позиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою сферою взаємовідношення людини і суспільства є мораль, загальнолюдські цінності як особливий спосіб практично-духовного освоєння особистістю дійсності. Суспільство в сучасний період переживає глибоку етичну кризу: людина відходить від усвідомлення духовних основ життя, втрачає підстави власного буття. Сучасна молодь усе більше орієнтується на матеріальний успіх, зовнішні досягнення. Реалії сучасного суспільства – ринкові відносини, орієнтація на інструментальні цінності, проблема кризи культури, а отже, і кризи цінностей, що втілюється у культурних зразках, руйнуванні національної самосвідомості, основ буття народу.

У процесі життєтворчості, подолання кризових явищ зростає роль закладу освіти, який покликаний допомогти особистості учня знайти сенс життя, створивши для цього повноцінні умови щодо гармонійного розвитку і саморозвитку. Тільки активна особистість уміє вільно, свідомо вибирати лінію поведінки, тому на сучасному етапі як основне завдання освітнього процесу необхідно розглядати виховання такої особистості, яка здатна до самовизначення. Це означає, що в учнівській молоді необхідно виховувати такі моральні якості, як високий рівень самосвідомості,

відчуття власної гідності, самоповаги, самостійності, незалежності думок, здатність до орієнтування у світі духовних цінностей і ситуаціях навколишнього життя, уміти приймати рішення, нести відповідальність за свої вчинки і здійснювати вибір змісту своєї життєдіяльності, лінії поведінки, способів свого розвитку. Як зазначає академік Іван Бех, «нині ми переживаємо справжній ренесанс у педагогіці виховання: вона сповна одухотворяється. Це стало можливим завдяки її глибинному психологічному супроводу. Таким чином, йдеться про нову виховну парадигму».

Ціннісні орієнтації – це елементи структури свідомості особистості, що характеризують змістову сторону її спрямованості. У формі ціннісних орієнтацій в результаті засвоєння ціннісних значень у процесі соціалізації фіксується найбільш важливе для людини. Інтеграційну роль ціннісних орієнтацій відзначають такі сучасні науковці, як А. Здравомислов і В. Ядов, котрі вважають, що ціннісні орієнтації – «це компонент структури свідомості особи, який є деякою віссю свідомості, довкола якої обертаються помисли і відчуття людини, з позиції якої вирішується багато життєвих питань».

А. Титаренко ключовим елементом моральної свідомості вважає цінності та ціннісні орієнтації та стверджує, що вони найточніше відображають суть даного феномену. На його думку, «ціннісні орієнтації» – це стійкі, інваріантні, певним чином скоординовані утворення («одиниці») моральної свідомості, основні його ідеї, поняття «ціннісні блоки», що виражають суть етичного людського буття, а опосередковано – і найбільш загальні культурно-історичні умови та перспективи (Титаренко, 2013).

Цінності та ціннісні орієнтації служать загальній оцінно-імперативній спрямованості свідомості людей на досягнення тих чи інших цілей. Вони вбирають у себе систему особливих сенсів віддзеркаленого суб'єктом світу і є сполучною ланкою моральної свідомості та моральної поведінки людини. Обираючи ту чи іншу цінність, особистість таким чином формує довгостроковий план своєї поведінки і «вчинкової» діяльності, утворює свідоме ціннісне ставлення до норм і принципів моралі, духовну гідність і дієвість своїх мотивів, цілісність своєї моральної свідомості загалом.

Ціннісне ставлення – загальнокультурне поняття, яке має важливе гносеологічне значення для педагогіки, психології та соціології та характеризується трикомпонентною структурою:

- когнітивний компонент – поняття й уявлення про той чи інший бік життя;
- емоційно-оціночний компонент – переживання події, явища, їх оцінка;
- поведінковий компонент – досвід діяльності, вміння, навички, поведінкова готовність до певних соціальних дій.

Включення ціннісного ставлення у структуру особистості дає можливість, на думку науковців, виявити найзагальніші соціальні детермінанти поведінки, витоки якої слід шукати в моралі, суспільній повсякденній життєдіяльності особистості.

Цінності – це властивості буття, які створює людина або які мають певне ставлення до неї. Основною дефініцією поняття «цінності» є значущість певних

реалій дійсності з позиції задоволення матеріальних і духовних потреб, інтересів людини; це те, що може цінувати особистість, що для неї є важливим і визначним. Саме цінності наповнюють сенсом існування людини і суспільства, вони значною мірою духовно відтворюють саму людину.

Соціокультурні зміни, що супроводжують процеси державотворення в Україні, актуалізували не тільки потребу гуманізації стосунків у оновленому суспільстві, але й гостро висвітлили проблему морально-духовного становлення молоді. Пошук ефективних напрямів виховання учнівської молоді зумовив розвиток таких педагогічних систем, які сприяють вирішенню проблем аксіологічного характеру – формуванню ціннісних орієнтацій особистості учня.

Філософські, соціологічні зміни доводять, що саме в шкільному віці особистість має набути зріле мислення, розвинути здатність розуміти складний, суперечливий і водночас цілісний світ, скласти нероздільну систему потреб, смаків, установок, ідеалів.

За визначенням І. Беха, «молодь має опанувати велику науку вірності, альтруїзму, любові до людей як підґрунтя для життя-служіння, позбавленого переважаючих утилітарних спонук, хоча це досить важка ноша в умовах ринкових відносин у суспільстві. Девізом для подібної молоді повинно стати правило – вдосконалювати себе і вдосконалювати світ. Лише таким шляхом у суспільстві можуть сформуватися взаєморозуміння, терпимість і повага до прав людини» (Бех, 2016, с. 123).

Нові цілі української школи потребують модернізації змісту освіти. Це вимагатиме створення принципово нових стандартів виховної парадигми освіти, яка має ґрунтуватися на особистісно орієнтованому і компетентнісному підходах до виховання.

У межах національного соціокультурного простору актуальним є уважне вивчення концептуальних, методологічних, дидактичних і аксіологічних аспектів системи освіти, виявлення всього позитивного, що може стати основою при проектуванні, організації освітнього процесу та започаткуванні різнопланових інноваційних процесів у шкільному навчанні та вихованні учнівської молоді щодо формування ціннісних орієнтацій та ставлень учнів.

Подібне завдання є непростим, але в межах реалізації освітньої політики в контексті ціннісної орієнтації національного соціокультурного простору її вирішення може відігравати важливу роль у визначенні шляхів удосконалення національної системи освіти.

Сучасні заклади освіти вирішують зазначені вище задачі шляхом експериментального впровадження інноваційних технологій зі створення власної виховної системи, що має пріоритетне значення в розбудові нової школи, розкриваючи підходи до формування в учнів системи загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Центром освіти має бути виховання в учнів відповідальності за себе, добробут нашої країни.

Значним внеском у забезпечення освітнього процесу та його виховної складової є Програма «Нова українська школа у поступі до цінностей», розроблена авторським колективом Інституту проблем виховання НАПН України (керівник – Іван Дмитрович Бех, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту проблем виховання НАПН України). В основі Програми – принципи компетентнісного виховання особистості учня, які можуть творчо наповнюватися конкретним змістом, із урахуванням регіональних особливостей функціонування закладу освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів, інших соціальних викликів. Для апробації зазначеної вище Програми Міністерством освіти і науки України був запроваджений експеримент всеукраїнського рівня з її реалізації на базі закладів загальної середньої освіти Донецької, Кіровоградської, Київської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської областей під науково-методичним супроводом обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Зростаючі вимоги до змісту й організації виховної діяльності потребують нових, ефективніших педагогічних підходів із метою формування особистості, оскільки завданням Нової української школи є розвиток свідомої, всебічно розвинутої, творчої особистості, яка здатна до самовираження в різних видах діяльності. Науково-педагогічні принципи всеукраїнського експерименту узгоджуються із загальними педагогічними принципами гуманізації та демократизації, цілісності та системності, наступності й неперервності, інтеграції науки і практики, інноваційності.

Заклади загальної середньої освіти як учасники експерименту розробили власні програми щодо реалізації завдань експериментального дослідження, враховуючи регіональні особливості. Були визначені організаційно-педагогічні умови реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» (формування інноваційного клімату в колективі; створення інтегрованого освітнього середовища; планування освітнього процесу на засадах наскрізного підходу; забезпечення широкого формату взаємодії учасників освітнього процесу; єдність організації репродуктивної, проблемно-пошукової та творчої діяльності, спрямованої на послідовне формування ціннісно-сміслових орієнтацій; використання доцільних прийомів і методів формування ціннісних орієнтацій особистості) та розроблені й обґрунтовані виховні моделі щодо її реалізації в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Із метою вирішення поставлених завдань у закладах освіти та регіонах, де вони функціонують, започатковано творчі групи педагогів-експериментаторів. Кожна група працювала над проєктуванням, обґрунтуванням та впровадженням виховних моделей та систем реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей».

На основі виховних моделей на базі закладів загальної середньої освіти класними керівниками розроблено програми виховної роботи з класними колективами та батьками. Зокрема, творча група педагогів Новоодеської гуманітарної гімназії Новоодеської районної ради Миколаївської області розробила матрицю особистості дитини для спостереження за розвитком базових цінностей. Педагоги разом з учнями організували браунбег для батьків «Цінності покоління

«Z». Проведено маркерні декади за цінностями, які завершувалися випуском колективного відео, презентацією, коміксом, скрапбукінгом тощо. Традиційне свято вручення відзнак «Золоте зерно» поповнилося новими номінаціями – «Золота душа», «Краща волонтерська акція», «Клас року», «Творча особистість», «Знай наших».

Творчою групою Миколаївського ЗЗСО І–ІІІ ступенів № 31 Миколаївської міської ради проведено діагностику учнів за методиками І. Беха «Вивчення совісності», «Ціннісні орієнтації (термінальні, інструментальні цінності)», «Соціальна сміливість». За результатами досліджень встановлено, що найвища цінність дитячого колективу – це відчуття фізичного та духовного здоров'я, а нижчий рівень відведено розвагам. Учасники освітнього процесу розпочали впровадження мініпроєктів «Гідність сьогодні», «Толерантність», «Рівноправ'я», «Ми відповідальні», «Любов живе в моєму серці». Це сприяло підвищенню активності в життєдіяльності закладу, формуванню критичного та креативного мислення учнів.

У базових закладах освіти Рівненської області проведено моніторингові дослідження прояву загальнолюдських цінностей за Концепцією «Нова українська школа» та базових моральних цінностей за Програмою «Нова українська школа у поступі до цінностей». Вибір респондентів, який був сформований із 5 закладів освіти, становив 1200 осіб.

У базових закладах освіти проведено комплексну діагностику виховання учнів на спільних цінностях і здійснено ранжування груп цінностей (національних, духовних, загальнолюдських та ін.) за їх ціннісно-смісловим значенням для учнів 5–11 класів, учителів і за власним бажанням батьків.

У результаті організованого онлайн-опитування у виховному просторі області Інститутом здійснено аналіз відповідей респондентів щодо важливості цінностей для потреб Нової української школи. Загалом значущими цінностями старшокласники обрали любов, совість, свободу, патріотизм, відповідальність, гідність, справедливість, ініціативність, а центральне місце у ціннісній системі учнів 6–8 класів належить моральним цінностям (любов, турбота, совість, справедливість, повага до себе й інших, толерантність). Отже, загальнолюдські та національні цінності у сучасному їх вираженні все ж залишаються основою життєвих орієнтирів учнів закладів освіти – учасників експерименту.

Моніторингові дослідження означили передумови створення Програми національного виховання закладів освіти Рівненщини на замовлення закладів освіти області «Організація наскрізного процесу виховання цінностей в Новій українській школі».

Із метою аналізу ефективності запропонованих моделей виховних систем та якості реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» заклади освіти – учасники експерименту Хмельницької області визначили комплексну діагностику виховання учнів на спільних цінностях та здійснили ранжування груп цінностей (національних, духовних, загальнолюдських) за їх ціннісно-смісловим значенням для учнів 5–11 класів, учителів і бажаних батьків.

При організації моніторингу означеної програми було використано методіку, що допомагає дотримуватися «почуття міри» в організації досліджень у

колективі, щоб не перевантажувати педагогів, учнів та їх батьків, адже може знижуватися об'єктивність отримуваної інформації.

Основна мета моніторингу полягала у виявленні здатності виховної системи закладу освіти сприяти розвитку особистості дитини, а також відстеженні ефективності застосовуваних педагогічних засобів задля розвитку учнів та учнівського колективу в процесі виховної діяльності класного керівника.

Експериментальна програма «Нова українська школа у поступі до цінностей» впроваджується також у закладах освіти Тернопільської області. Для педагогів цих закладів методистами Інституту були розроблені методичні рекомендації щодо впровадження програми, підвищення ефективності реалізації експериментального дослідження педагогічним колективам надається науково-методична допомога шляхом проведення семінарів-практикумів і тематичних тренінгів, під час яких представники закладів – учасників експерименту обмінялися досвідом та обговорили проблемні питання.

Упроваджуючи Програму «Нова українська школа у поступі до цінностей» у свою виховну діяльність, заклади освіти Черкаської області прагнули визначити важливу мету щодо створення інноваційної виховної системи в освітньому просторі регіону – формування ціннісних орієнтирів учасників освітнього процесу у виховній діяльності сучасного закладу освіти. У Концепції Нової української школи окреслені орієнтири щодо виховання учнів на загальнолюдських цінностях та патріотизмі, тому педагоги закладів освіти області привчають учнів до відповідальності, поваги до прав, свобод, законних інтересів людини, екологічної культури, доброти, милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до сім'ї. Крім того, зорієнтовують свою роботу на позитивний результат, щоб заклади освіти змогли стати простором довіри і ціннісних дискусій, середовищем, у якому всі будуть учитися, не нав'язуючи свої принципи іншим, не примушувати, а бути прикладом для дитини. Використовуючи практико-орієнтовані матеріали монографії академіка І. Бега «Особистість на шляху до духовних цінностей», педагоги усвідомили, в якому напрямі рухатися, на що звернути першочергову увагу і в якій послідовності планувати свою роботу для досягнення поставленої виховної мети.

У формуванні інноваційного виховного простору беруть участь усі педагогічні колективи закладів освіти – учасників експерименту, в яких створена атмосфера довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті. За цієї умови саме вчитель ставав прикладом для дитини. Використовуючи практико-орієнтовані матеріали монографії академіка І. Бега «Особистість на шляху до духовних цінностей», педагоги усвідомили, в якому напрямі рухатися, на що звернути першочергову увагу і в якій послідовності планувати свою роботу для досягнення поставленої виховної мети.

Актуальним також є те, що в реалізацію програми експерименту всеукраїнського рівня активно включилися заклади освіти Донецької області. Так, на базі Донецького обласного інституту післядипломної освіти було розроблено програми і матеріали тренінгів, за якими педагоги-учасники експерименту проходили навчання зі створення інноваційного виховного простору, що для цього регіону є на сьогодні нагальною

проблемою. Створено сторінку в соціальній мережі Facebook «Територія доброти», де розміщуються додаткові матеріали для виховних заходів (відеоролики, проекти тощо), які розробили педагоги.

Участь в експерименті всеукраїнського рівня з реалізації Програми «Нова українська школа у поступі до цінностей» закладів освіти Миколаївської області дала поштовх до активізації виховної діяльності в усіх школах міста Миколаєва. Творчою групою освітян на базі Науково-методичного центру Миколаївської міської ради було розроблено положення про реалізацію міського проекту «Десять цінностей сьогодення», що став складовою експерименту всеукраїнського рівня.

Загалом дослідження важливості цінностей для виховання у закладах освіти, що є учасниками експерименту, дозволило виявити особливості впровадження програми «Нова українська школа у поступі до цінностей», конкретизувати вибір стратегії виховання в кожній області, визначити систему спільно прийнятих цінностей учасниками освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Досвід педагогів України щодо реалізації експерименту всеукраїнського рівня «Нова українська школа у поступі до цінностей» презентований та обговорювався під час I та II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість на шляху до духовності: теорія, практика, пошук», яка традиційно проводиться в місті Рівному на базі Обласного наукового ліцею Рівненської обласної ради.

Важливим складником системи формування нового змісту освіти є чітке бачення результатів педагогічного партнерства «учень – учитель», в основі якого – відповідні цінності, зазначені в Концепції Нової української школи, що рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи та містять 24 риси і чесноти, визнані пріоритетними у понад 50 країнах світу. Серед них – креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний і емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра.

Висновки. Отже, формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді, як свідчить практика, відіграє важливу роль у визначенні шляхів удосконалення національної системи освіти та ефективно здійснюється в освітньому процесі сучасних експериментальних закладів освіти.

Освітні інновації та їх запровадження визначають майбутнє освіти як суспільного інституту, тому поряд із поняттям «інновації» у вихованні використовується термін «інноваційні виховні технології», спрямовані на розвиток духовних здібностей учнів як вирішальних для розвитку ціннісної системи.

На думку І. Бега, «аналіз сучасної соціальної ситуації дає змогу стверджувати, що молоде покоління зіткнеться з унікальним феноменом – необхідність опанування наукою виживання на основі розвитку соціально-педагогічних засобів пристосування до будь-яких, зокрема екстремальних ситуацій. Річ у тім, що для позитивного входження в сучасне життя молода людина повинна володіти широким спектром здібностей: від фізичних якостей, які потрібні кожному для зустрічі з

довкіллям та людьми, до вміння вижити у співтоваристві інших, залишаючись при цьому вільною і відповідальною особистістю. Тож таку «науку життя» має забезпечити оновлена школа. Нам потрібно розробити глибоко духовні виховні технології. Це справа майбутнього і ми до цього йдемо» (Бех, Журба, 2017, с.123).

Зважаючи на зазначене вище, можна підсумувати, що саме освіта забезпечує розвиток суспільства, і не лише завдяки формуванню освічених громадян, але й внаслідок формування цінностей кожної особистості.

Перспективи подальших досліджень. На сьогодні є достатньо матеріалів з окресленої нами тематики, однак вони мають рекомендаційний характер. У зв'язку з цим виникає проблема щодо створення нових понять на рівні держави, Міністерства освіти і науки, профільних комітетів Верховної ради України. Зважаючи на це, важливо створити відповідні умови для всіх, хто причетний до виховання і має відповідальність на кожному рівні освіти, забезпечуючи такий зміст у своїй професійній діяльності, котрий вимагає розуміння і відповідальності за власні дії щодо виховання дійсних українців-патріотів своєї держави, свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Бех, І. Д. (2016). Духовний пошук: сучасні наукові межі. *Педагогіка і психологія*. № 1 (90). С. 5–14.

Бех, І., Журба, К. (2017). Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. С. 24–33. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.15330/msuc.2017.16.24-33> (дата звернення: 12.09.2021).

Вишневецький, О. І. (2003). Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло. 528 с.

Молодь в умовах становлення незалежності України (1991–2011 роки): щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. (2011) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики / редкол.: О. В. Белишев та ін. Київ. 316 с.

Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.09.2021).

Піроженко, Т. О., Ладивір, С. О., Карасьова, К. В., Соловійова, Л. І. (2011). Методичні засади вивчення ціннісних орієнтацій дитини старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ: ГНОЗІС. Т. 13. Ч. 7. С. 142–150.

Педагогічна спадщина А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського: історія та сучасність: матеріали обласних педагогічних читань. (2013) / редкол.: В. В. Кузьменко, Н. В. Слюсаренко, І. В. Воскова. Херсон: Херсонська академія неперервної освіти. 155 с.

Ткачова, Н. О. (2006). Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: монографія. Луганськ:

Луганський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. Харків: Каравела. 300 с.

Титаренко, Т. М. (2013). Сучасна психологія особистості. 2-е вид. Київ: Каравела. 372 с.

REFERENCES

Bekh, I. D. (2016). Dukhovnyi poshuk: suchasni naukovі mezhi [Spiritual search: modern scientific limits]. *Pedahohika i psykhohohiia*. № 1 (90). S. 5–14. [in Ukrainian].

Bekh, I., Zhurba, K. (2017). Kontseptsiiia formuvannia u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The concept of formation of national and cultural identity in adolescents in secondary schools]. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*. S. 24–33. URL: <https://www.readcube.com/articles/10.15330/msuc.2017.16.24-33> (data zvernennia: 12.09.2021). [in Ukrainian].

Vyshnevskiy, O. I. (2003). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]: posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Drohobych: Kolo. 528 s. [in Ukrainian].

Molod v umovakh stanovlennia nezalezhnosti Ukrainy (1991–2011 roky) [Youth in the conditions of formation of Independence of Ukraine (1991–2011)]: shchorichna dopovid Prezydentu Ukrainy, Verkhovni Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini. (2011) / Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy; Derzhavnyi instytut rozvytku simeinoi ta molodizhnoi polityky / redkol.: O. V. Bielyshev ta in. Kyiv. 316 s. [in Ukrainian].

Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly «Nova ukrainska shkola» [Conceptual principles of reforming the secondary school «New Ukrainian School»]. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 12.09.2021). [in Ukrainian].

Pirozhenko, T. O., Ladyvir, S. O., Karasova, K. V., Soloviova, L. I. (2011). Metodichni zasady vyvchennia sinnisnykh orientatsii dytyny starshoho doshkilnoho viku [Methodical bases of studying of value orientations of the child of senior preschool age]. *Aktualni problemy psykhohohii*: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhohohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. Kyiv: HNOZIS. T. 13. Ch. 7. S. 142–150. [in Ukrainian].

Pedahohichna spadshchyna A. S. Makarenka ta V. O. Sukhomlynsko: istoriia ta suchasnist [Pedagogical heritage of A. Makarenko and V. Sukhomlinsky: history and modernity]: materialy oblasnykh pedahohichnykh chytan. (2013) / redkol.: V. V. Kuzmenko, N. V. Sliusarenko, I. V. Voskova. Kherson: Khersonska akademiia nepererвної osvity. 155 s. [in Ukrainian].

Tkachova, N. O. (2006). Aksiolohichni pidkhid do orhanizatsii pedahohichnoho protsesu v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Axiological approach to the organization of the pedagogical process in a secondary school]: monohrafiia. Luhansk: Luhanskyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni T. H. Shevchenka. Kharkiv: Karavela. 300 s. [in Ukrainian].

Tytarenko, T. M. (2013). Suchasna psykhohohiia osobystosti [Modern psychology of personality]. 2-e vyd. Kyiv: Karavela. 372 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 22.10.2021 р.